

9. William T. Johnsen. Pandora's box reopened: ethnic conflict in Europe and its implications / Johnsen William T. // Strategic Studies. – December, 1999. – 250 p.
10. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge University Press. – 384 p.

Received February 23, 2017

Revised March 20, 2017

Accepted April 24, 2017

УДК 159.9.072

Н. В. Сміла

natalya_smelaya@merck.com

Особистісні фактори становлення психологічної готовності майбутніх медиків до професійної діяльності

Smila N. V. Personal factors of development of future doctors' psychological readiness for professional activities / N. V. Smila // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 37. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 423–433.

N. V. Smila. Personal factors of development of future doctors' psychological readiness for professional activities. The article presents the results of research on personal factors that influence the development of future doctors' readiness for professional work.

It is shown that readiness for professional activities is a complex integrative formation reflecting the level of development of professionally important qualities and abilities of a specialist. The active stage of the formation of psychological readiness includes the stages of choosing a profession, entering the professional training, adapting to professional training, adapting to professional activities.

It is determined that personal factors influence the development of readiness for professional activities at each stage of professional growth. At the first stage, students demonstrate a reduced level of will, attention, intelligence, communicative and organizational abilities. Leading factors of development are: the introduction to training, the assimilation of pro-

professional standards, the focus on communication, the assertion of own individuality, sensitivity.

At the second stage, medical students demonstrate high self-confidence, adequacy of self-esteem, developed imagination, emotional expressiveness and relaxation. The factors of development at this stage are: development of empathy, self-confidence, willingness to cooperate, poise and control of emotional expression.

At the third stage, future doctors are characterized by their concentration and focus on entering into independent professional activities. Leading factors of development are: introduction to professional activities, normative behavior, concentration and self-confidence, constructive communication, emotional sensitivity.

At each stage of professional development medical students need professional psychological and educational support, given the personality changes through which they pass.

Key words: factors of development, readiness to work, professionalization, doctors, development.

Н. В. Сміла. Особистісні фактори становлення психологічної готовності майбутніх медиків до професійної діяльності. У статті представлено результати дослідження особистісних факторів, що впливають на розвиток готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності.

Показано, що готовність до професійної діяльності являє собою складне інтегративне утворення, що відображає рівень розвитку професійно важливих якостей та здібностей фахівця. Активний етап формування психологічної готовності включає в себе стадії вибору професії, вступу у навчання, адаптації до навчання, адаптації до професійної діяльності.

Визначено, що на кожному з етапів професійного розвитку на становлення готовності до професійної діяльності впливають особистісні фактори. На першій стадії, що була названа «вступ в навчання» (перший курс), студенти демонструють понижений рівень волі, уваги, інтелекту, комунікативних та організаційних здібностей. Ведучими факторами розвитку в цей період є: вступ в навчання, засвоєння професійних норм, спрямованість на спілкування, затвердження власної індивідуальності, чутливість.

На другій стадії, що отримала назву «адаптація до навчання» (третій курс), студенти-медики демонструють високу впевненість у власних силах, адекватність самооцінки, розвинену увагу, емоційну експресивність і розслабленість. Фактори розвитку на цьому етапі: розвиток емпатії, впевненість у собі, готовність до співпраці, врівноваженість та контроль емоційної експресії.

На третій стадії – «адаптація до професійної діяльності» (магістранти, інтерни) – майбутні лікарі характеризуються зібраністю та зосередженістю на вступі в самостійну професійну діяльність. Ведучі фактори розвитку: вступ у професійну діяльність, нормативність пове-

дінки, зосередженість та впевненість у собі, конструктивне спілкування, емоційна чутливість.

Ключові слова: фактори розвитку, готовність до діяльності, професіоналізація, медици, становлення.

Н. В. Смеляя. Личностные факторы становления психологической готовности будущих медиков к профессиональной деятельности. В статье представлены результаты исследования личностных факторов, влияющих на развитие готовности будущих врачей к профессиональной деятельности.

Показано, что готовность к профессиональной деятельности представляет собой сложное интегративное образование, отражающее уровень развития профессионально важных качеств и способностей специалиста. Активный этап формирования психологической готовности включает в себя стадии выбора профессии, вступления в обучение, адаптации к обучению, адаптации к профессиональной деятельности.

Определено, что на каждом из этапов профессионального развития на становление готовности к профессиональной деятельности влияют личностные факторы. На первой стадии студенты демонстрируют сниженный уровень воли, внимания, интеллекта, коммуникативных и организационных способностей. Ведущими факторами развития выступают: введение в обучение, усвоение профессиональных норм, направленность на общение, утверждение собственной индивидуальности, чувствительность. На второй стадии студенты-медики демонстрируют высокую уверенность в собственных силах, адекватность самооценки, развитое воображение, эмоциональную экспрессивность и расслабленность. Факторы развития на этом этапе: развитие эмпатии, уверенность в себе, готовность к сотрудничеству, уравновешенность и контроль эмоциональной экспрессии. На третьей стадии будущие врачи характеризуются собранностью и сосредоточенностью на вступлении в самостоятельную профессиональную деятельность. Ведущие факторы развития: введение в профессиональную деятельность, нормативность поведения, сосредоточенность и уверенность в себе, конструктивное общение, эмоциональная чувствительность.

Ключевые слова: факторы развития, готовность к деятельности, профессионализация, медици, становления.

Постановка проблеми. Реформа сфери охорони здоров'я, що починається зараз в Україні, висуває нові вимоги не тільки до медичних закладів, а й до медичних працівників. В умовах запровадження нової системи обслуговування пацієнтів визначальну роль набуває особистість медика, його здатність до швидкої адаптації, постійного навчання, вміння встановлювати міжособистісні контакти з пацієнтами та колегами. Підхід до медичного обслуговування, що центрується на потребах пацієнтів, вимагає від лікаря нового рівня психологічної готовності до здійснення професійної діяльності.

Готовність медика до професійної діяльності являє собою складне інтегративне утворення, що одночасно відображає і рівень розвитку професійно важливих якостей та здібностей фахівця, і особливості його ставлення до обраної професійної діяльності. Розвиток психологічної готовності до професійної діяльності становить невід'ємну частину особистісного розвитку людини, триває все життя та має стадіальний характер. Активний етап формування психологічної готовності включає в себе стадії вибору професії, вступу у навчання, адаптації до навчання, адаптації до професійної діяльності. Саме в процесі професійної підготовки відбуваються найбільш значущі особистісні зміни, що обумовлюють напрямок та успішність розвитку психологічної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Емпіричне визначення факторів особистісного розвитку студентів-медиків дозволить уточнити найбільш чутливі вікові зони професійного розвитку, та підібрати формуючі засоби з урахуванням вимог кожного конкретного етапу професійного становлення медичних фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему психологічної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності неодноразово розглядали з теоретичних та експериментальних позицій вітчизняні та зарубіжні дослідники: М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, С.Д. Максименко, Н.В. Підбуцька, Г.С. Пригін. Дослідниками уточнено зміст та структуру психологічної готовності фахівця, визначено загальні закономірності становлення психологічної готовності [1; 2; 3; 4].

Аналіз досліджень, присвячених проблемам становлення та розвитку особистості лікаря, дозволив нам визначити два основні напрямки: 1) дослідження моделі особистості «ідеального» фахівця в медичній сфері; 2) дослідження окремих професійно значущих якостей та вмінь майбутніх лікарів.

Так, вивчаючи професійно важливі якості лікаря, М.М. Філоненко дійшла висновку, що вони мають забезпечувати здатність фахівця до нешаблонного та нестандартного розв'язання завдань, що реалізується за допомогою трьох структурних елементів: особистісно-важливими якостями, професійно важливими якостями, професійною компетентністю [5]. Хоча представлений дослідницею психологічний профіль і є досить вичерпним та різнобічним, він все ж не враховує властивостей психічних процесів медичних фахівців, та залишає поза розглядом такі професійно важливі особливості лікаря як моральність та організованість.

Вітчизняні науковці І.А. Коваль, К.С. Максименко, С.Д. Максименко, М.В. Палуча запропонували більш повну модель особистості лікаря. Аналізуючи вимоги до професійного лікаря, вони виділили низку здібностей, що мають бути притаманні «ідеальному» лікареві, які були поділені на дві групи: перцептивно-рефлексивні (здатність до прийняття та розуміння пацієнта) та проєктивні (здатність до впливу на пацієнта) [6]. У своєму дослідженні науковці роблять наголос на професійно значущих якостях, не зосереджуючи увагу на їх становленні.

А.І. Галян провів вивчення особистісних ресурсів майбутніх медиків у контексті формування здатності до професійної адаптації. В ході визначення факторів особистісного розвитку медичних працівників досліднику вдалося виділити фактори «соціальної комфортності» та «інтернальної домінантності», що є ведучими для майбутніх медиків на останніх етапах професійної підготовки [7]. Варто відзначити, що дослідник зосередив свою увагу тільки на студентах старших курсів, ігноруючи особливості розвитку адаптивності майбутніх медиків на початкових етапах професіоналізації.

Не дивлячись на, здавалось би, широку дослідженість питання професійного розвитку медичного працівника, маємо констатувати, що досі залишаються не уточненими особистісні фактори, що забезпечують розвиток готовності до професійної діяльності на різних етапах професійного навчання.

Метою статті є емпіричне визначення та теоретичне обґрунтування особистісних факторів, що забезпечують становлення психологічної готовності майбутнього медика до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз існуючих досліджень стадіальності професійного розвитку (К.О. Абульханової-Славської, Л.І. Анциферової, В.А. Бодрова, П.Я. Гальперіна, І.А. Галяна, Г.С. Костюка, С.Д. Максименка, О.Р. Малхазова, Г.В. Ложкіна, Н.С. Пряхнікова) дозволив визначити, що розвиток психологічної готовності до професійної діяльності становить невід'ємну частину особистісного становлення людини, триває все життя та має стадіальний характер. Активний етап формування психологічної готовності включає в себе такі стадії: вступ у навчання, адаптація до навчання, адаптація до професійної діяльності (табл. 1). Саме на цих стадіях відбуваються найбільш значущі особистісні зміни, що обумовлюють напрямок та успішність розвитку психологічної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Таблиця 1

**Стадії становлення психологічної готовності
до професійної діяльності**

Зміст етапу	Показники готовності, що формуються
Вступ у навчання	Прийняття норм та правил навчання у виші; професійна самооцінка; операційна сторона професійної діяльності.
Адаптація до навчання	Стабільність та організованість; професійний образ «Я»; планування кар'єри; професійно значущі якості, вміння та здібності.
Адаптація до професійної діяльності	Професійні вміння; уточнення самооцінки; пристосування до соціальних, ціннісних, професійних норм; відстоювання індивідуального стилю професійної діяльності.

Кожна зі стадій висуває перед майбутніми медиками свої вимоги і тим самим стимулює (або навпаки пригнічує) розвиток різних сторін особистості майбутнього лікаря. Розуміння сутності цих вимог, а також змісту особистісних змін, через які проходять студенти-медики, розкриває нові можливості для створення програми психологічного супроводу професійного розвитку медиків під час навчання в університеті.

З метою уточнення сутності особистісних змін студентів-медиків нами було використано такі психодіагностичні методики: шістнадцятифакторний опитувальник Р. Кеттелла (16 PF), шкали емпатійних тенденцій Меграбяна-Епштейна, опитувальник КЮС-2, тест «Воля та увага», методика діагностики темпераменту Я. Стреляу. Обрані методики дозволяють вивчити дуже широкий спектр особистісних проявів майбутніх медиків, що охоплюють всі компоненти психологічної готовності до професійної діяльності.

Дослідження проводилося на базі НМУ ім. О.О.Богомольця та Національного медичного ліцею при НМУ ім. О.О.Богомольця. В дослідженні взяли участь 247 респондентів: студенти першого (113 осіб), третього (100 осіб) курсів, а також магістранти та інтерни (34 особи). Отримані в ході дослідження результати було оброблено з застосуванням факторного аналізу методом основних компонент з ротацією Varimax (аналіз виконувався у програмі IBM SPSS 21). Факторний аналіз виконувався для кожної з груп респондентів окремо.

Факторний аналіз результатів студентів першого курсу медичного університету дозволив виділити п'ять факторів, що описали 51% дисперсії:

- «Вступ у навчання» (17%) демонструє мобілізацію зусиль студентів, пов'язану з засвоєнням базових знань на першому курсі медичного університету. Високе навчальне навантаження, необхідність поєднувати засвоєння великих об'ємів нових знань та освоювати професійні норми медиків призводить до двоякого психологічного ефекту: з одного боку студенти демонструють адекватність самооцінки, практичність, емоційну стійкість, прямолінійність, високу силу процесів збудження; з іншого боку вони блокують прояви уяви, дипломатичності, емпатії й переживають негативні стани пов'язані з тривожністю та внутрішньою напругою.

- «Засвоєння професійних норм» (10%) відображає намагання студентів першого курсу прийняти норми професії медика, що знаходить прояв у високій нормативності поведінки, самоконтролі, прояві емпатії, інтелекту та комунікативних здібностей.

- «Спрямованість на спілкування» (9%). Спілкування та отримання позитивної оцінки з боку оточуючих є одними з ключових ознак юнацького віку. Саме процес спілкування дозволяє студентам розвивати необхідні в майбутній професії навички налагодження контактів з майбутніми пацієнтами.

- «Затвердження власної індивідуальності» (8%) відображає бажання студентів-першокурсників демонструвати експресивність, домінантність, новаторство, рухливість, низький рівень гальмування нервових процесів.

- «Чутливість» (6%) описує внутрішні переживання, з якими зіштовхується студент-першокурсник, стаючи на шлях оволодіння професією медика, що супроводжуються: високою чутливістю, довірливістю, дипломатичністю, низькою емпатією, переважанням процесів гальмування.

Визначені особистісні фактори розвитку студентів-першокурсників відображають початковий етап становлення готовності до майбутньої професійної діяльності. Очевидно, що на цьому етапі студенти намагаються гармонізувати дві різноспрямовані тенденції: початок професійного розвитку (прийняття правил та норм професії, початок професійної ідентифікації) та ствердження власної індивідуальності (пошук відповіді на питання «Хто є я?»). Психологічний супровід професійного розвитку на цьому етапі має зосереджуватися на гармонізації цих двох тенденцій, та на демонстрації шляху, який дозволив би студентам зберегти свою індивідуальність та прийняти професійні та навчальні норми.

У результаті здійснення факторного аналізу результатів тестування студентів третього курсу було виділено п'ять факторів, що описали 53% дисперсії:

- «Розвиток емпатії» (12%): центральним компонентом цього фактору стала емпатія, розвиток якої на етапі навчання на третьому курсі значно прискорюється. Також спостерігається ріст чутливості, зосередженості, готовності до прояву власної індивідуальності.

- «Впевненість у собі» (11%) описує зростаючу впевненість студентів у власних силах, що супроводжується адекватністю самосприйняття, готовністю до демонстрації власного нестандартного мислення, емоційною стійкістю та мобілізацією волі та уваги.

- «Готовність до співпраці» (11%). Компоненти цього фактору описують зростаючу здатність третьокурсників до конструктивної співпраці з оточуючими для досягнення спільних цілей.

- «Врівноваженість» (10%) відображає високу готовність студентів-медиків до активності, що супроводжується сміливістю, емоційною врівноваженістю, стійкістю.

- «Контроль емоційної експресії» (9%). У центрі цього фактору знаходиться компонент емоційної експресії, що вказує на спрямованість студентів на пошук емоційно значущих соціальних контактів, готовність демонструвати свої емоції оточуючим.

Якщо фактори розвитку першокурсників вказували на надмірну чутливість, розгубленість, пошук позитивних контактів, що супроводжувалися слабкими намаганнями не втратити власне «Я» в процесі засвоєння навчальних і професійних норм, то у третьокурсників ми можемо констатувати впевненість у собі, контроль власних переживань та думок, готовність до конструктивного співробітництва. Психологічний супровід на даному етапі має бути зосередженим на розвиткові емоційної та комунікативної гнучкості.

У результаті здійснення факторного аналізу результатів магистрантів та інтернів було виділено п'ять факторів, що описали 50% дисперсії:

- «Вступ в професійну діяльність» (12%). В центрі фактору знаходиться орієнтація на практичність, що є антиподом прояву розвиненої уяви. Орієнтація на практичність поєднується в цьому факторі з готовністю відстоювати власну думку, добре розвченими комунікативними якостями та високою рухливістю.

- «Нормативність поведінки» (11%) описує виражену потребу відповідати вимогам професії, що визначає високу спрямованість на самоконтроль та нормативність поведінки, що проявляються у міжособистісному спілкуванні.

- «Зосередженість та впевненість у собі» (11%) описує стан максимальної мобілізації внутрішніх зусиль для досягнень цілей професійного розвитку.

- «Конструктивне спілкування» (9%) відображає здатність магістрантів та інтернів до ефективної співпраці з іншими з залученням організаторських здібностей та здатністю до прояву емпатії.

- «Емоційна чутливість» (7%) описує відкритість лікарів-початківців до емоційних контактів з людьми, готовність проявляти співчуття та підтримку.

Визначена п'ятифакторна структура готовності до професійної діяльності вказує на те, що ведучими чинниками особисто-професійного розвитку для магістрантів та інтернів є вступ у професію, освоєння норм поведінки, пов'язаних з професійною діяльністю, обережність та стриманість, що поєднується з готовністю до прояву конструктивної взаємодії з оточуючими та емпатії. Психологічний супровід на цьому етапі професійного розвитку має бути зосереджено на підтримці довіри починаючих лікарів до оточуючих.

Висновки. Кожен з етапів професійного навчання майбутніх лікарів у вищому навчальному закладі висуває перед майбутніми фахівцями свої специфічні вимоги, що впливають на напрям розвитку особистості та обумовлюють успішність становлення готовності до професійної діяльності. На кожному з етапів студенти-медики потребують професійної психолого-педагогічної підтримки з урахуванням тих особистісних змін, через які вони проходять.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є розробка та впровадження практичних шляхів розвитку психологічної готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності на різних етапах професійного розвитку з застосуванням методів та засобів активного навчання.

Список використаних джерел

1. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.

3. Підбуцька Н.В. Актуальні проблеми професійної підготовки сучасних фахівців / Н.В. Підбуцька // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2010. – № 1. – С. 58–63.
4. Прыгин Г.С. Особенности оценки своей профессиональной деятельности педагогами с разным уровнем эффективности самостоятельности / Г. Прыгин // Личность профессионала в современном мире / Отв. ред. Л.Г. Дикая, А.Л. Журавлев. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2014. – С. 243–256.
5. Філоненко М.М. Особливості процесів самосприйняття в професійному становленні / М.М. Філоненко // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць / [За ред. Максименка С.Д.]. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2008. – Т.10, 4.4. – С. 623–627.
6. Максименко С.Д. Психологія особистості / С.Д. Максименко, К.С. Максименко, М.В. Папуча. / за ред. С.Д. Максименка: Підручник. – К. : ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
7. Галян А.І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Андрій Ігорович Галян; М-во освіти і науки України, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2016. – 23 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. D'jachenko M.I. Psihologicheskie problemy gotovnosti k dejatel'nosti / M.I. D'jachenko, L.A. Kandybovich. – Minsk : Izd-vo BGU, 1976. – 176 s.
2. Maksymenko S.D. Geneza zdzijsnennja osobystosti / S.D. Maksymenko. – K. : TOV «KMM», 2006. – 240 s.
3. Pidbuc'ka N.V. Aktual'ni problemy profesijnoi' pidgotovky suchasnyh fahivciv / N.V. Pidbuc'ka // Teorija i praktyka upravlinnja social'nymy systemamy: filosofija, psihologija, pedagogika, sociologija. – 2010. – № 1. – S. 58–63.
4. Prygin G.S. Osobennosti ocenki svoej professional'noj dejatel'nosti pedagogami s raznym urovnem jeffektivnosti samostojatel'nosti / G. Prygin // Lichnost' professionala v sovremenom mire / Otv. red. L.G. Dikaja, A.L. Zhuravlev. – M. : Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2014. – S. 243–256.
5. Filonenko M.M. Osoblyvosti procesiv samospryjnjattja v profesijnomu stanovlenni / M.M. Filonenko // Problemy zagal'noi' ta pedagogichnoi' psihologii': zb. nauk. prac' / [Za red. Maksy-

- menka S.D.J. – K. : Instytut psychologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukrainy, 2008. – T. 10, 4.4. – S. 623–627.
6. Maksymenko S.D. Psychologija osobystosti / S.D. Maksymenko, K.S. Maksymenko, M.V. Papucha. / za red. S.D. Maksymenka: Pidruchnyk. – K. : TOV «KMM», 2007. – 296 s.
 7. Galjan A.I. Osobystisni resursy adaptacii' majbutnih medychnyh pracivnykiv do profesijnoi' dijal'nosti: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psyhol. nauk : 19.00.01 / Andrij Igorovyh Galjan; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Shidnojevropejs'kyj nacional'nyj universytet imeni Lesi Ukrainky. Luc'k, 2016. – 23 s.

Received February 10, 2017

Revised March 11, 2017

Accepted April 12, 2017

УДК 37.014.53:159.9.018.2

Т. М. Соломка

mega.solomka@ukr.net

ОСОБИСТІСНЕ САМОКОНСТРУЮВАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ LLL («НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ»): ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Solomka T. M. The personality-based self-constructing in the conditions of LLL («Lifelong Learning») system development: theoretical and methodological bases / T. M. Solomka // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 37. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 433–448.

T. M. Solomka. The personality-based self-constructing in the conditions of LLL («Lifelong Learning») system development: theoretical and methodological bases. The conceptual connection of ideology of the project «Lifelong Learning» is reasonable not only with state-political and socio-economic transformations of worldwide sociocultural and economic policy but also with internal changes in the system of national education.